Барбуда, *CarA* - карибский регион, *Cayl* - Каймановы острова, *Crcu* - Карриаку, Derog – уничижительное, *Dmca* – Доминика, *F* – официальный стиль, *FrCr* – французский креольский язык, *Gren* – Гренада, *Guyn* - Гайана, *IF* – неофициальный стиль, *Joc* – шуточное употребление, *Jmca* –Ямайка, *StKt* – Сент-Китс, *StLu* – Сент-Люсия, *StVt* - Сент-Винсент, *Tbgo*- Тобаго, *TkCa* - острова Теркс и Кайкос, *Trin* - Тринидад, *X* – неправильный стиль.

ЄНІКЄЄВА С.М.
(Запорізький нац. ун-т)

ДИНАМІЧНО-ІЄРАРХІЧНА МОДЕЛЬ МОВНОЇ СУПЕРСИСТЕМИ

Мовна суперсистема існує у свідомості людини і для безпосереднього спостереження, всеосяжного сприйняття її органами почуття людини є недоступною. Для того, щоб краще уявляти собі її будову, устрій лінгвісти створюють різноманітні її моделі у вигляді схем, креслень, графіків, діаграм, таблиць. Метою моделювання системи природної мови, на думку лінгвістів, є "приближення до розуміння будови у тому вигляді, у якому вона зберігається у мозоку людини" [Попова, Стернин 2007, с. 201], тобто уподібнення її до структур, які існують в уявленні людини.

У нашому дослідженні ми ставимо за мету розробити модель мовної суперсистеми, яка ґрунтується на принципах деривaційної похідності лінгвальних конституентів. Для досягнення поставленої мети ми маємо виконати ряд завдань: розглянути існуючі підходи до моделювання мовної суперсистеми (ієрархічні, польові тощо); довести важливість механізмів деривації лінгальних одиниць, які забезпечують повноцінне функціонування мови, її динамізм; розробити й описати модель, що ураховує деривaційні відносини між одиницями базових рівнів мовної системи.

Науковці моделюють як окремі ділянки мовної суперсистеми, її ендосистеми, так і здійснюють спроби створення повної, завершеної моделі всієї лінгвальної суперсистеми. Візуально такі моделі як правило репрезентуються у вигляді ланцюга, "етажерки", "спіралі". Слід зазначити, що існуючі "зразки" мають приблизний, умовний характер, оскільки, на нашу думку, створення комплексної, всеосяжної, завершенної моделі мовної суперсистеми навряд чи є можливим з огляду на її складність та динамізм.

Моделі мовної суперсистеми являють собою здебільшого багатоярусні конструкції, кожний рівень яких утворюється сукупністю лінгвальних одиниць, які протиставлені одиницям інших рівнів за принципом поступового входження одиниць нищого рівня до складу одниць вищого. Не зважаючи на переконливість принципу рівневої організації мовної суперсистеми, яка ґрунтується, головним чином, на ієрархічній таксономії мовних конституентів, вона навряд чи може бути повною, оскільки не відбиває весь комплекс взаємозв'язків, що існують між лінгвальними одиницями. Як слушно зауважував В.Г.Адмоні, в мові існують сфери, які нібито прорізають рівні, тобто включають засоби різних рівнів і створюють польові структури [Адмони 2004]. На думку одного з розробників польової моделі лінгвальної системи В.Г. Щура [Щур 2007], поле є способом існування і групування мовних одиниць зі спільними інваріантними властивостями.

У зв'язку із розглядом цього питання не можна обминути увагою модель функціонально-семантичного поля, створеного А.В. Бондарко [Бондарко 2007]. Досліджуючи взаємовідносини між лексичним і граматичним рівнями мовної суперсистеми на прикладі аспектуальності, часової локалізованності, таксису він створив функціонально-семантичні поля, до яких увійшли лекичні і граматичні

засоби, що виконують однакові семантичні функції. О.О. Селіванова визначає функціонально-семантичне поле як "певним чином організовану сукупність різнорівневих мовних одиниць і явищ мовлення, об'єднаних спільністю елементарного змісту як бази функціонально-семантичної категорії" [Селіванова 2006, с. 652]. У дослідженні А.В. Бондарка такими функціонально-семантичними категоріями слугували ознаки аспектності та темпоральності.

Особливістю функціонально-семантичних полів є їхня ядренево-периферійна організація: у межах поля виділяються мікрополя, як сукупності мовних одиниць, що реалізують інваріантний зміст, які в свою чергу складаються з ядра (центра, домінанти) і периферії. Центр утворює сукупність форм, які найбільш чітко, повно і однозначно виражають певне значення цього поля. Навколо ядра зосереджуються різноманітні периферійні форми, які частково відповідають значенню поля. Кожне мікрополе через периферійну зону перетинається з іншими мікрополями, таким чином об'єднуючи усі поля у єдину безперервну систему мови.

Польовий принцип систематизації мовної системи безумовно має багато переваг. По-перше, створена за таким принципом модель відбиває динамічну, функціональну сутність мови. По-друге, встановлення ядренево-периферійного принципа організації, властивого усім лінгвальним ендосистемам і мовній суперсистеми в цілому, дозволяє зрозуміти, яким чином мові вдається, залишаючись відносно стабільною, змінюватися. По-третє, такий принцип систематизації ураховує ізоморфну сутність різнорівневих одиниць і дозволяє інтегрувати лінгвальні одиниці різних рівнів у єдину функціональну транссистему.

Проте, не зважаючи на зазначені переваги польового принципу систематизації мови, його також не можна вважати абсолютним і універсальним, хоча б огляду на те, що структура функціонально-семантичних полів у різних мовах має певні відмінності залежно від типу мови, від особливостей граматикалізації значень. Таким чином, як рівневі, так і польові моделі відбивають лише окремі структурні властивості багатомірної, складноорганізованої, динамічної мовної суперсистеми. Адекватно відбиваючи окремі аспекти мови, вони доповнюють одна одну, проте жодна окремо взята модель не може розглядатися як універсальна і всеосяжна.

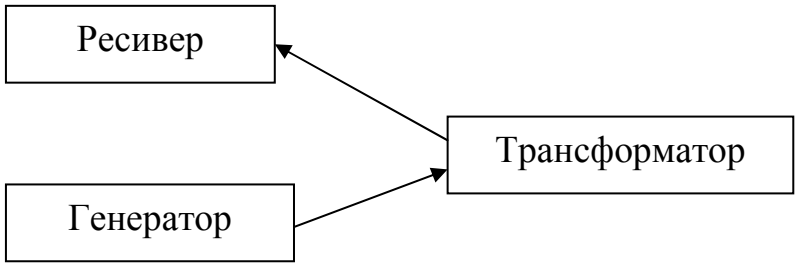
Ми поділяємо точку зору І.І. Ревзіна, який вважав, що "науковим описом будь-якого об'єкта можна визнати опис лише через ціле сімейство моделей" [Ревзин 1978, с. 23]. Кожна модель являє собою щось на зразок "фотографічного знімка" зробленного з певної точки, а реальне зображення предмета виникає із сукупності моделей, "подібно до того, як у накресній геометрії за трьома проєкціями виникає об'ємний предмет" [саме там]. Отже, лише поєднання у єдиному описі багатьох моделей, створених на основі різних поглядів на проблему мовної системності, дозволить наблизитися до більш повного відбиття її реальної системної сутності, особливостей її організації.

На наш погляд, при створенні моделей мовної суперсистеми науковці недостатньо уваги приділяли механізмам деривації лінгальних одиниць, які забезпечують повноцінне функціонування мови, її динамізм. Механізми перетворення одиниць нищих рівнів у одиниці вищих рівнів або зовсім не бралися до уваги (з огляду на їх нематеріальну сутність), або розглядалися як один із засобів систематизації матеріальних конституентів мови. Проте, на думку багатьох науковців [див., наприклад, Бархударов 1976; Chomsky 1987; Newmeyer 1986; Кубрякова 1980; Кудрявцева 2004] і на наш власний погляд також, механізми деривації лінгвальних одиниць відіграють важливу роль в організації і функціонуванні мовної суперсистеми і тому мають ураховуватися при створенні її моделей.

Ми вважаємо, що модель деривaційних відносин між конституентами мови можна представити у вигляді конструкції (див. рис. 1), що складається з генератора,

трансформатора і ресивера. Генератором слугує система твірних конституентів мови, трансформатором є сукупність механізмів лінгвальної деривації, а ресивером стає система похідних мовних одиниць, створених у результаті трансформації. Оскільки систему одиниць генератора і ресивера як правило утворюють лінгвальні конституенти, що належать до відповідних ієрархічно організованих рівнів, їх розташування у межах цієї моделі збігається з традиційним "місцеположенням", характерним для моделей, при створенні яких ураховувалися лише парадигматичні і синтагмативні зв'язкі між мовними одиницями.

Рис. 1



Слід зазначити, що ця конструкція є лише окремим сегментом величезної, складної моделі мовної суперсистеми. Вона відбиває трансформаційні зв'язки лише між двома сусідніми мовними ярусами, проте, якщо урахувати, що таких мовних ярусів існує набагато більше, дану конструкцію не можна вважати закритою, завершеною. Важливо підкреслити, що ресивер цієї конструкції являє собою одночасно і генератор для перетворення конституентів у одиниці більш високого рівня, за допомогою трансформаційних механізмів, що якісно відрізняються від попередніх.

Слід зазначити, що деривація у широкому сенсі розуміється нами як процес створення усіх похідних лінгвальних одиниць, починаючи з фонетичних дериватів (складу, такта) і закінчуючи текстом. Таким чином, зв'язки, що об'єднують первинні (твірні) лінгвальні одиниці і створені від них вторинні мовні знаки (наприклад, склади, такти, слова, граматичні словоформи, словосполучення, речення, тексти тощо) слід розглядати як дериваційні. Механізми дериваційної трансформації мають нематеріальну природу, тому вони не підлягають безпосередньому спостереженню. Як правило їх досліджують шляхом моделювання – відбиття і відтворення реальних зв'язків між твірними і похідними мовними одиницями. Близькі за своєї дериваційною сутністю, але відмінні за сферою імпликації механізми трансформації одиниць нижчого рівня у одиниці вищого рівня також мають системний характер і утворюють свою багатоярусну ієрархію.

Таким чином, можна говорити про існування двох ієрархій: ієрархії систем конституентів та ієрархії систем трансформаційних механізмів. Організовані за приципом послідовної похідності лінгвальних одиниць системи конституентів формують одну "вісь ієрархії", а системи трансформаційних механізмів – другу, тому в цілому модель мовної системи виглядає щось на зразок сходів у багатоповерховому будинку. "Поверхами" у такій моделі слугують розташовані за принципом послідовної похідності системи мовних конституентів, а "сходами" – системи трансформації мовних конституентів.

Більшість систем базових конституентів мови є одночасно і ресиверами, і генераторами, оскільки їх одиниці є одночасно похідними (створеними в результаті трансформації лінгвальних елементів нищого рівня) і твірними (такими, що слугують для формування одиниць більш високого рівня). Отже, генератором "у чистому вигляді" можна вважати лише систему фонем, так саме "абсолютним" ресивером слід

розглядати систему мови, конституентами якої слугують тексти, решта базових систем (морфемна, лексична, синтаксична) мають біфункціональний характер.

Слід зазначити, що представлена нами модель має, так би мовити, "поліієрархічну" організацію, проте принципи її упорядкування відрізняють її від інших (наприклад, моделі запропонованої Є.Ф.Кіровим [Киров 1990]). Перший тип мовних ярусів у нашій системі в цілому відповідає традиційній моделі мовної системи, яка ґрунтується на ієрархічній стратифікації основних (конститутивних) лінгвальних одиниць. Він має бути репрезентований у такій послідовності: фонетичний ярус, ярус морфем, ярус лексем, ярус словосполучень, ярус речення (що включає і прості і складні речення), ярус тексту.

На відміну від точки зору Є.Ф.Кірова, ми розглядаємо морфеми і словосполучення як основні, а не "складаючі" одиниці мови, оскільки, на нашу думку, вони є такими ж конституентами мови, що й інші. Основні функції фонеми – конститутивна і дистинкривна – свідчать про її ізоморфний відносно інших конституентів мови характер. Подібно до будь-якої іншої одиниці мови фонема як лінгвальний знак має матеріальний експонент і змістовне (точніше – смислорозрізнювальне) "наповнення".

Другий тип мовних ярусів об'єднує механізми, моделі та з'єднувальні засоби трансформацій конститутивних одиниць нищого рівня у одиниці вищого рівня. Яруси даного типу складаються з міжрівневих механізмів функціонування основних одиниць мови. Об'єднавши у ієрархічній послідовності ці страти "трансформаційних одиниць", Є.Ф.Кіров назвав їх "рівнями з'єднувальних мовних засобів" [Киров 1990, с. 26]. Однак, виділивши на основі стратифікації з'єднувальних мовних засобів морфонологічний, морфологічний та стилетекстолінгвістичний рівні, автор цієї моделі залишив поза увагою механізми (способи, моделі і засоби) утворення слів, без яких неможливе саме існування словотвірної системи, тим самим позбавивши себе можливості створити повну і універсальну модель мовної системи, яка б адекватно відбивала всі функціональні відносини між одиницями різних ярусів.

Причина криється в тому, що науковці, зазвичай, не розглядали морфеми у якості основних одиниць мови і тому, за логікою будови створеної науковцями моделі системи з'єднувальних засобів, що трансформують морфеми у слова, вони не знайшли в ній своє належне місце. Невизнання морфеми основною, конститутивною, одиницю мови є тим більш невиправданим з огляду на її дискретність – здатність виконувати і словотворчі і формотворчі функції.

При укладанні моделі мовної системи науковці брали до уваги не лише формальні особливості семіотичних мовних одиниць, але й змістовні якості конституентів мови. Одновекторний ієрархічний підхід до складання моделі мовної системи примушував лінгвістів або не враховувати семантичний фактор при формуванні своїх моделей, або ж розглядати семантичні особливості одиниць мови в межах лексичної системи, назвавши його лексико-семантичною системою.

Однак, семантика має багатоаспектний характер і слово, хоча і є головним, але не єдиним носієм семантики. Семантика є невід'ємною частиною усіх базових конституентів мови (пригадаємо діалектичний зв'язок між експонентом і змістом лінгвального знака) і тому релевантна не лише до лексем, але і до морфем, словосполучень, речень, тексту. Навіть фонеми (семантична релевантність яких викликає найбільші наукові суперечки), виконуючи дистинктивну функцію, на наше переконання, виступають як носії певного семантичного навантаження.

Базові одиниці мови являють собою втілення діалектичної єдності форми та змісту. Саме тому, спроба відокремити, "відірвати" одну від одної категоріальні характеристики будь-якого мовного об'єкта і керуватися у справі систематизації конституентів мови лише однією формальною стороною лінгвальних одиниць

приречені на повний провал. У цьому зв'язку слід згадати висловлювання В.А. Гречко, який наголошував, що "оскільки матеріальне та ідеальне існує у мові в органічній єдності, то, виокремлюючи так звані двосторонні, значущі одиниці мови, ми тим самим неминуче розглядаємо у єдності їх матеріальну та ідеальну сторони" [Гречко 2003, с. 69].

Саме тому ми вважаємо некоректним виділення семантичного рівеня мовної системи або віднесення його до лексичного ярусу, оскільки семантика, як вже зазначалося, є невід'ємною частиною усіх базових конституентів мови як ідеальна сторона будь-якого мовного знаку, і тому має розглядатися у комплексі з відповідним експонентом лінгвального знака.

Отже, запропонована нами біієрархічна модель мовної системи складається з двох типів ярусів, взаємообумовлених і взаємопов'язних між собою. Перший з розглянутих нами типів ярусів ґрунтується на ієрархічній стратифікації основних одиниць мови, другий тип відбиває ієрархію механізмів формування базових одиниць. Основні одиниці мови підтримують ієрархічні зв'язки не безпосередньо, а через відповідні міжрівневі трансформаційні механізми, які утворюють свою ієрархію. Така біієрархічна архітектоніка мовної суперсистеми дозволяє об'єднати у єдиний динамічний механізм як матеріальні, так і ідеальні конституенти мови.

Така модель, на наш погляд, не лише відбиває внутрішньосистемну організацію різних за своєю природою конституентів мови, але й демонструє механізми функціонування як окремих її ланок, так і всієї суперсистеми в цілому. Ця модель наочно представляє функціональні особливості мовної системи. Функціонування мови як суперсистеми полягає у "створенні з її елементів різного роду конкретних систем (тобто слів, словосполучень, речень – *С.Є.*), що виражають, зберігають та несуть інформацію" [Солнцев 1977, с. 65].

Зазначена модель відбиває також креативний характер мовної суперсистеми, що виражається у збагаченні арсеналу конституентів вищого рівня за рахунок різної комбінаторики конституентів нищого рівня, а також шляхом удосконалення (спрощення або ускладнення) механізмів трансформацій. Як слушно зауважують науковці, "в системі кількість зв'язків між елементами зростає швидше за зростання числа самих елементів" [Буданов 2006, с. 88]. Отже, не стільки квантитативне зростання лінгвальних одиниць, скільки урізноманітнення, удосконалення трансформаційних механізмів забезпечують динаміку розвитку всієї мовної суперсистеми.

Такі ознаки мовної системи як стабільність та змінність також знайшли відбиття у біієрархічній моделі. Стабільність системи забезпечують усталені ієрархічні відносини між ярусами обох типів, а змінність обумовлюється необмеженими можливостями трансформаційної механізмів, які приводяться у рух в процесі функціонування мови.

Уявлення про мову як біієрархічну систему дає можливість визначити місце і статус тих ендосистем, які раніше, з огляду на відсутність власних конституентів, або зовсім не виділялися у складі мовної суперсистеми, або ж виділялися з певними застереженнями як проміжні яруси. Так, наприклад, сталося і зі словотвором, статус якого довгий час залишався невизначеним. Ґрунтуючись на принципах організації біієрархічної системи, якою, на наш погляд є мова, ми надалі плануємо зосередитися на дослідженні ієрархії систем механізмів трансформацій лінгвальних одиниць.

Література

Адмони В.Г. Основы теории грамматики. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 104 с. – (Лингвистическое наследие XX века). *Бархударов Л.С.* Истоки, принципы и методология порождающей грамматики // Проблемы порождающей грамматики и семантики. – М.: Наука,

1976. *Бондарко А.В.* Теория функциональной грамматики: Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис. - Изд. 5. - М.: Едиториал УРСС, 2007. – 352 с. *Буданов В.Г.* О методологии синергетики // Вопросы философии. – 2006. - № 5. – С. 79-94. *Гречко В.А.* Теория языкознания. – М.: Высшая школа, 2003. – 375 с. *Киров Е.Ф.* Уровни языкового механизма и модель речевой коммуникации //Языковые уровни и их взаимодействие. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1990. – С. 23-33. *Кубрякова Е.С.* Динамическое представление синхронной системы языка // Гипотеза в современной лингвистике. – М.: Наука, 1980. – С. 217-259. *Кудрявцева Л.А.* Моделирование динамики словарного состава языка. – К. : ИПЦ "Київський университет", 2004. – 208 с. *Попова З.Д., Стернин И.А.* Общее языкознание. Учебное пособие.- М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 408 с. *Ревзин И.И.* Структура языка как моделирующей системы. – М.: Наука, 1978. – 287 с. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. *Солнцев В.М.* Язык как системно-структурное образование. – М.: Недра, 1977. – 341 с. *Щур Г.С.* Теории поля в лингвистике. – Изд. 2-е. – М.: Едиториал УРСС, 2007. – 264 с. *Chomsky N.* Consensus and controversy / Ed. by Modgil S., Modgil C. - N.Y.: Palmer, 1987. – 309 p. *Newmeyer F.* Has There Been "Chomskia Revolution" in Linguistics? // Language. – Baltimore, 1986. – Vol. 62. – № 1. – P. 1-17.

ЖЕЛУДЕНКО М.А., САБИТОВА А.П.
(Национальный авиационный ун-т)

ИЗМЕНЕНИЯ В ЛЕКСИКЕ СОВРЕМЕННОГО НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА ГЕРМАНИИ

Перемены в общественно-политической, экономической и духовной жизни являются причиной изменений и в лексическом составе языка. Объединение в 1989 ГДР и ФРГ, двух в течение сорока четырех лет отдельных и относительно независимых друг от друга государств, привело к значительным трансформациям немецкого языка Германии.

В процессе трансформации лексического состава можно выделить три основных направления:

- унификация лексики ФРГ и ГДР,
- образование архаизмов,
- появление неологизмов.

В настоящее время можно говорить о стирании границ между специфической для т. н. «старых» и «новых» федеральных земель лексикой, хотя процесс унификации лексики проходил в одностороннем направлении - с Запада на Восток. Большая часть образованных в течение последних нескольких десятилетий слов в равной степени употребляются в западной и восточной частях страны. Такие слова вошли в обиход западногерманских земель несколькими годами раньше, чем в восточногерманских. Особенность процессов унификации состояла в том, что жители Экс-ГДР должны были вынужденно «столкнуться» с западногерманской лексикой. Например, перемена законодательства Восточной Германии и заимствование законодательства Западной Германии привнесли новую либо малоизвестную для восточных немцев лексику. Вследствие изменений в налоговой системе от 1.1.1992 появились следующие лексемы: Börsenumsatzsteuer, Gesellschafts- und Wechselsteuern, Kilometerpauschbetrag, Anhebung des Kinderfreibetrags, Investitionsförderung, neue Verpackungsverordnung, Umverpackungen, Registergericht [Herberg D., 1991, c. 3; Röhl E., 1990, c. 83].

Вступление в силу Закона о социальной поддержке (Unterhaltsvorschussgesetz) также привело к пополнению активного словарного запаса: Erziehungsgeld,